

Economisch imperialisme

„Economie is wat economen doen”. Tegen die definitie, die wordt toegeschreven aan Jacob Viner, valt weinig in te brengen. Behalve dat je er niet wijzer van wordt. Gebruikelijker is Lionel Robbins' omschrijving van economie als de wetenschap die het menselijke gedrag bestudeert met betrekking tot de relatie tussen doeleinden en schaarse, alternatief aanwendbare middelen. Maar ook die definitie brengt ons niet veel verder. Mensen houden er de meest uiteenlopende doelstellingen op na en de middelen om die doeleinden te bereiken zijn, helaas, bijna altijd schaars. Kenmerkend voor de economie is, naast de schaarste, vooral de manier waarop het menselijke gedrag wordt benaderd. De econoom heeft daarop een heel specifieke, in feite nogal naargeestige, visie. In zijn ogen is de mens een individu dat zich volledig laat leiden door eigenbelang en daarbij rationeel te werk gaat: een *homo economicus*. Eigenbelang en rationaliteit zijn de centrale hypothesen van de economie; zij vormen de kern van de economische benadering.

Die centrale uitgangspunt van de economie is niet onomstreden. Wie om zich heen kijkt, ziet mannen en vrouwen soms dingen doen die niet uit eigenbelang voortspuiten, maar uitsluitend gericht zijn op het welzijn van anderen. Nog vaker ziet hij mensen die zich gedragen op een manier die niet rationeel is, maar traditioneel, gedachteloos of verward. De *homo economicus* is blijkbaar niet altijd paraat. Dit stelt de economie als wetenschap voor een ernstig probleem. Moet het werktein van de economie beperkt worden tot die gebieden waar de hypothese van de rationele, zelfzuchtige mens verklarende waarde heeft? Dat zou natuurlijk kunnen, maar het zou niet erg bevredigend zijn. Wat heb je aan een theorie die soms wel, dan weer niet geldt en hoe weet je wanneer zij wel en wanneer niet van toepassing is? Volgens de regels van het wetenschappelijke bedrijf zou een theorie die te kort schiet bij het verklaren van een bepaald verschijnsel, moeten worden verworpen en zou men op zoek moeten gaan naar een betere die wel licht op de zaak kan werpen. Zo'n theorie is in de economie echter (nog?) niet voorhanden. Als we het concept van de *homo economicus* overboord zetten, staan we, wetenschappelijk gezien, met lege handen. Laten we daarom, voordat we onze oude schoenen weggooien, eerst nog maar eens kijken hoever we er mee kunnen komen. Dan zien we vanzelf waar we vastlopen.

Wat is de gedachte van de economische imperialisten 1). Zij beperken het domein van de economie niet tot het gedrag van individuen op markten, maar breiden het uit tot alle vormen van sociale interactie en maatschappelijke organisatie. Zij laten de *homo economicus* los op het terrein van de sociologie, de politologie, de sociale psychologie en de antropologie. Zij verheffen de economie in feite tot universele sociale theorie. En het interessante is dat zij daarmee vaak verrassende resultaten boeken.

Het is nog niet eens zo heel lang geleden dat de economie zich vrijwel uitsluitend bezighield met het gedrag van individuen op markten. De overheid werd beschouwd als een onpartijdige instantie die slechts het algemeen belang diende. Het duurde tot 1957 voordat het baanbrekende werk van Anthony Downs daar verandering in bracht. Downs verklaarde de hypothese van het rationele, zelfzuchtige gedrag ook op de politiek – kiezers, politici, bureaucraten – van toepassing 2). De economische wetenschap drong het domein van de politologie binnen. Het was het begin van de 'public choice'-theorie die nu tot de standaard-wijsheid van elk economisch leerboek behoort.

Een recentere uitbreiding van het aandachtsveld van de economie is de toepassing van de economische benaderingswijze op het gedrag van mensen in hun privé-leven: de informele of huishoud-economie. In een artikel dat bijna twintig jaar geleden in de *Economic Journal* verscheen, zette Gary S. Becker uiteen dat ook binnen het huishouden produktie en consumptie plaatsvinden, dat er een arbeidsverdeling tot stand komt en dat individuen daarbij 'economisch' te werk gaan 3). In latere werk heeft Becker deze benadering uitgebouwd tot een min of meer complete economische theorie van het gezin 4). In *A treatise on the family* behandelt Becker allerlei beslissingen, zoals de partnerkeuze, de beslissing om al dan niet te gaan samenwonen, kinderen te krijgen, die kinderen een bepaalde opvoeding te geven, het huwelijk voort te zetten of te beëindigen, als zuiver

economische beslissingen waarop de gangbare theorie van het consumenten- en producentengedrag van toepassing is. Het resultaat is vaak verbluffend. Allerlei verschijnselen in de besloten sfeer van het gezin blijken verrassend goed te stroken met de kille economische premissen. Misschien zit er wel veel meer ratio achter de menselijke emoties dan wij op het eerste gezicht geneigd zijn te veronderstellen.

Becker is trouwens toch een economische imperialist van het zuiverste water. Ook voor verschijnselen als discriminatie op de arbeidsmarkt, misdaad en investeringen in 'human capital' heeft hij economische theorieën ontwikkeld die er op gebaseerd zijn dat individuen via rationele keuzen hun particuliere doelstellingen optimaal trachten te verwezenlijken. Misdaad bij voorbeeld is in deze benadering geen 'deviant' gedrag, maar een weloverwogen keuze van een rationeel calculerend individu dat mogelijkheden in ogenschouw neemt, kosten en baten van gedragsalternatieven afweegt en rekening houdt met alle risico's die aan zijn handelen verbonden zijn. Die zienswijze heeft belangrijke consequenties voor de aanpak van de criminaliteitsbestrijding en is vruchtbaar gebleken voor een nieuwe, bloeiende tak van de economie, de 'economics of crime'.

Ook op het gebied van conflictbeheersing en strijd, van oorlog en vrede, kan het economische begrippenkader verhelderend werken. Tinbergen heeft de economische professe in dit tijdschrift opgeroepen het onderzoeksterrein van de economie tot deze onderwerpen, die traditioneel tot het terrein van de polemologie worden gerekend, uit te breiden 5). Er is binnen de economie al veel aan conflicttheorie gedaan – denk aan de bestudering van economische mededinging, strategisch gedrag van oligopolisten, de analyse van arbeidsconflicten en de keuze van de optimale economische politiek bij conflicterende doelstellingen – en de resultaten daarvan zouden, uiteraard met de nodige aanpassingen, wellicht met vrucht kunnen worden toegepast op het terrein van de internationale politiek.

Er zijn zelfs economen die een integratie van de economie en de biologie in het verschiep zien 6). Zij wijzen op de opvallende overeenkomsten tussen bepaalde verschijnselen die in de biologie en in de economie worden bestudeerd. Een van de grondleggers van de neo-klassieke economie, Alfred Marshall, was trouwens reeds van mening dat economie niet anders was dan een tak van de biologie. Arbeidsverdeling, specialisatie en organisatie zijn ook binnen de biologie zeer bekende processen; de evolutieleer van Darwin heeft haar economische tegenhanger in de theorie van de volledig vrije mededinging; wat mutaties zijn voor de biologie zijn innovaties voor de economie. Wie weet zullen economie en biologie eens samensmelten tot een alomvattende sociale theorie.

Als we er, met Jacob Viner, van uitgaan dat economie is wat economen doen, moeten we constateren dat het domein van de economie steeds verder uitdijt en steeds meer overlappingen gaat vertonen met wat traditioneel tot de sociologie, de psychologie, de politologie en de antropologie wordt gerekend. Ik zie dat niet als een bezwaar. Integendeel, er kan een kruisbestuiving tussen de economie en andere sociale wetenschappen optreden die bevruchtend werkt en het inzicht in zeer uiteenlopende maatschappelijke verschijnselen verdiept.

L. van der Geest

1) Zie hierover Jack Hirshleifer, *The expanding domain of economics*, *The American Economic Review*, jg. 75, december 1985, blz. 55 – 68.

2) A. Downs, *An economic theory of democracy*, Harper & Row, New York, 1957.

3) Gary S. Becker, *A theory of the allocation of time*, *Economic Journal*, jg. 75, september 1965.

4) Gary S. Becker, *A treatise on the family*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.)/Londen, 1981.

5) J. Tinbergen, *De economie van de oorlog*, *ESB*, 20 februari 1985.

6) Zie o.m. Jack Hirshleifer, op. cit.